

ГНАТЮКОВІ ЗАПИСИ ФОЛЬКЛОРУ РУСИНІВ ПІВДЕННОЇ УГОРЩИНИ ТА НАУКОВІ СТАТТІ ПРО НИХ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Про життя і діяльність Володимира М.Гнатюка написано вже досить багато; є навіть і окремі наукові монографії¹. В цій статті ми звернемо увагу тільки на одну частину Гнатюкового діла з аспекту історії: будемо намагатися оцінити деякі записи фольклору русинів в Південній Угорщині та наукові статті про них як історичне джерело.

Володимир Гнатюк, напевно, ще готуючись до експедиції між русинів в Південну Угорщину розшукував у літературі дані про них. На жаль, тоді ще в наукових кругах слов'янознавства це була майже зовсім-тегга incognita. Пробувши 1897 року два з половиною місяця в Бачці, Гнатюк записав багато фольклорного матеріалу (430 пісень, 220 прозових творів), зробив опис традиційного русинського весілля та зібрав інший дуже цінний матеріал про духовну і матеріальну культуру тамошніх русинів. На підставі цього він вже наступного року видрукував статтю "Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині)" на сторінках Записок НТШ². Пізніше Гнатюк ще публікував зібраний в Бачці фольклорний матеріал і інші наукові статті та полеміки про русинів³.

На початку дещо більше скажемо про Гнатюкову статтю "Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині)" тому що вона, хоч написана майже перед цілим століттям, ще й тепер є необхідним джерелом у вивченні історії русинів Південної Угорщини. Дані, котрі Гнатюк тут дав, є невичерпним джерелом про життя, про духовну і матеріальну культуру русинів Південної Угорщини в кінці XIX століття. На велике значення Гнатюкового діла як історичного джерела вказувано вже і раніше, але ми тут будемо намагатися, порівнюючи співпадання багатьох даних, котрі про русинів Південної Угорщини дав В.Гнатюк з даними з інших історичних джерел, показати, що вони є дуже достовірним історичним джерелом. Вже на початку згаданої статті Гнатюк зауважив, що тоді існуюча література про русинів Південної Угорщини найчастіше не дає достовірні дані про них⁴. Він ще тоді вказував, що необхідно чим скоріше добре розшукати документи про переселення русинів з північно-східних комітатів Угорщини в її південні краї. На його думку такі документи мали бути в архіві Бачського комітату в Зомборі⁵.

Тоді Гнатюк, на підставі писання хронік, які бачив в Керестурі в друкованих книжках, переселення русинів в південні краї Угорщини ставив на 30-і роки XVIII століття⁶. Хоч у деяких джерелах справді є дані, на підставі котрих можна початки цього переселення нагадувати вже в 30-тих роках XVIII століття, сьогодні є більш прийнято, що це 40-і роки⁷, а

найчастіше і Гнатюкові оповідачі початки переселення ставили на 40-і роки⁸, а так є записано і в керестурській хроніці, котру Гнатюк опублікував⁹. Гнатюк записав пам'ятання народу про самого себе, про своє минуле, про своє переселення з карпатського краю в південні краї тодішньої Угорщини, а дані, котрі він записав, найчастіше співпадають з іншими даними з першорядних історичних джерел. Це є доказом того, що народ в своїй пам'яті зберігав свідомість і знання про своє минуле, але це також засвідчує, що В.Гнатюк знав знайти правдивих оповідачів і інформаторів.

Гнатюк записав, що русини в Південній Угорщині переважно займаються землеробством, але що вони в землеробстві та ремісництві під впливом, дуже позитивним, сусідніх німців. Вживають в роботі багато машин, які дуже мало вживали русини в Галичині. Худобу також мають дуже добру: гарні і міцні коні, рогату худобу угорської раси, годують багато свиней. Одною річчю, як записав Гнатюк, тоді русини в південних краях Угорщини жили багато краще від русинів в Галичині¹⁰.

Гнатюк описав, як виглядає русинська хата (зовнішній та внутрішній вигляд), які є ще будинки на дворі... Описав як тут русини годують шовковика і зауважив, що на цей спосіб навіть і бідніші люди можуть заробити багато грошей... Зробив опис вирощування конопель: як їх переробляють, як тчуть, та не лише для власної потреби, а залишок виносять на ринок і продають...¹¹

Те, що В.Гнатюк записав про матеріальну культуру русинів Південної Угорщини, для нас сьогодні є матеріалом дуже великої вартості, тому що подібних описів з того часу й нема, а це якраз хвилина, коли на русинському селі в Бачці і в Сримі феодальні відносини замінюються капіталістичними. Гнатюк зауважив, що тут русини живуть багато краще, як русини в Галичині чи на Закарпатті, але добре око бачило, що й тут не все таке ідеальне. Знайшов оповідачів, котрі дуже добре малюють відносини в русинському селі між бідними і багатими, експлуатацію бідних... розповідають про дуже тяжке життя наймитів, про початки соціалістичного руху між русинами¹². Гнатюк дає багато даних і про відомі історичні події в Керестурі: про поділ общинного пасовища, про страйки аграрного пролетаріату¹³, ті описи багато доповнюють картину, яку дають інші історичні джерела.

Про участь русинів Південної Угорщини в революційних подіях 1848/49 року є дуже мало даних¹⁴. Але Гнатюк знайшов оповідачів, котрі і про ці події знали щось сказати, хоч, правда, і вони затверджують, що русини не брали активної участі у ворожнечах між сербами і мадярами¹⁵.

Гнатюк зробив опис русинського вбрання: чоловічого, жіночого і дівочого, а зауважив, що у всьому можна побачити мадярський вплив¹⁶.

Гнатюк зауважив, що тут русини дуже молоді виходять заміж, та, хоч і не шукав правдиву причину такого заміжжя, звернув увагу на його негативні наслідки¹⁷.

Скільки Гнатюк був здивований добрим матеріальним становищем більшої частини русинських жителів в Південній Угорщині, стільки

негативне враження на нього мала мадяризація в школах русинських поселень. Він зауважив, що діти в школах не тільки вчилися по-мадярськи, але що шкільна система була так організована, що дитина в школі навіть всмоктувала мадярський дух¹⁸. Тому він передбачав коротке національне життя русинів в тих краях, рахуючи, що за швидкий час вони вже будуть змадяризовані. Все-таки шукав можливості не тільки як можна запобігти мадяризації, але і як зробити національне відродження⁹.

В.Гнатюк під час свого перебування в Бачці впізнав багато людей, а з деякими він і пізніше удержував контакти. Молодих хлопців, вихованців духовної семінарії і студентів-богословів в Загребі, він захоплював до справи національного відродження свого народу і зв'язував з національним рухом в Галичині. Про національну орієнтацію, але і рішучість робити на плані національного відродження свого народу свідчать не тільки листи молодих хлопців, але й інших свідомих і освічених русинів до Гнатюка²⁰. На жаль, до сьогодні ще в науці не було посвячено належної уваги до питання ролі і заслуги В.Гнатюка в національному відродженні русинів Південної Угорщини при кінці XIX ст. і на початку XX століття.

В.Гнатюк опублікував Керестурську хроніку, яку знайшов в рукописі, і на такий спосіб зберіг записану пам'ять народу про самого себе²¹. Крім того, Гнатюк зробив і дуже обсяжний запис традиційного русинського весілля в Керестурі²². Цей запис дуже цінний, тому що він зроблений в часі коли вже весільні звичаї перемінювалися, і так могла піти в повне забуття одна частина душі народу.

У фольклорних записах нема так багато даних, котрі можуть бути історичним джерелом. В історичних піснях і переказах майже нема таких даних, котрі можуть послужити як історичне джерело. Все-таки в народній творчості знайшли своє і такі події, як поділ общинного пасовиська, страйки аграрного пролетаріату, вибори до парламенту²³. В народній пісні знайшли своє місце і визначніші люди села: учителі, дяки, священники, нотарі й інші, а такі пісні є свідками народного ставлення до тих людей. В таких піснях можна знайти дані про деякі особи, котрих нема в інших історичних джерелах.

На кінці треба сказати, що дані, котрі про русинів Південної Угорщини дає В.Гнатюк в своїх записах фольклору і в наукових статтях про них, дотепер у науці досить багато використовувались, але не тільки тому, що вони є доступним історичним джерелом. Вони використовувались і тому, що часто були майже одинокою відомістю про певні історичні особи і події, про описи духовної та матеріальної культури тих русинів. Новіші дослідження історії русинів Південної Угорщини тільки підтверджують, що дані, котрі дає В.Гнатюк, є невичерпним і дуже достовірним історичним джерелом.

¹ Тут наводимо тільки головніші монографії: *Яценко Т.М.* Володимир Гнатюк.

- Життя і фольклористична діяльність. - Київ, 1964; *Мушинка М.* Володимир Гнатюк - дослідник фольклору Закарпаття // ЗНТШ. - Т.190: Праці Історично-філософської Секції. - Париж; Мюнхен, 1975; *Мушинка М.* Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства // ЗНТШ. - Т. 207: Праці Філологічної Секції. - Париж; Нью-Йорк; Сідней; Торонто, 1987; *Тамаш Ю.* Володимир М. Гнатюк и идентитет Руснацох Угорскей и Югославиї // Володимир Гнатюк. Етнографічні матеріали з Угорскей Руси. Розправи и статі о Руснацох Бачки, Сриму и Славонії. - Нови Сад, 1988. - Т.V. - С. 297-358.
- ² *Гнатюк В.* Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині) // ЗНТШ. - 1898. - Т.XXII. - С.1-58.
- ³ Фольклорні записи, матеріали та наукові полеміки і статті В.Гнатюка про русинів в Південній Угорщині друквані на сторінках Записок НТШ та інших видань, перевидано фототипічно: *Володимир Гнатюк.* Етнографічні матеріали з Угорської Руси. - Нови Сад, 1985-1988. - Т. I-5. І ми в цій статті все наводили на підставі цього видання.
- ⁴ *Гнатюк В.* Руски населеня у Бачки (у Южней Угорскей) // В.Гнатюк. Етнографічні матеріали з Угорскей Руси. - Нови Сад, 1988. - Т.V. - С. 79-81.
- ⁵ Там само, стор. 81.
- ⁶ Там само, стор. 81.
- ⁷ *Рамач Я.* Привредни и друштвени живот Руснацох у Южней Угорскей 1745-1848. - Нови Сад, 1990. - С 52-53.
- ⁸ *Гнатюк В.* Руски населеня у Бачки... - С. 82-83.
- ⁹ Спомен вични керестурски // В.Гнатюк. Етнографічні матеріали з Угорскей Руси. - Т.V. - С.217.
- ¹⁰ *Гнатюк В.* Руски населеня у Бачки... - С. 92-93.
- ¹¹ Там само, с. 91-92.
- ¹² Там само, с. 102-106.
- ¹³ Там само, с. 96-106.
- ¹⁴ Спомен вични керестурски. - С.217. І в інших народних хроніках, котрі пізніше опублікували Р.Мизь, Я.Рамач, та й в хроніках Коцури П. Вукича і Й.Москаля нема багато більше даних про революцію 1848/49 року й участі Русинів Південної Угорщини в ній.
- ¹⁵ *Гнатюк В.* Руски населеня у Бачки... - С. 89-90; *Його ж.* Етнографічні матеріали з Угорскей Руси. - Т.II. - С. 194.
- ¹⁶ *Гнатюк В.* Руски населеня у Бачки... - С. 106-107.
- ¹⁷ Там само, с. 107-110.
- ¹⁸ Там само, с. 85.
- ¹⁹ Там само, с. 86, 113-114.
- ²⁰ *Гнатюк В.* Словаци чи Руснаци? // В.Гнатюк. Етнографічні матеріали з Угорскей Руси. - Т.8. - С. 144-156.
- ²¹ Спомен вични керестурски. - С. 217-219.
- ²² Свадзба у Керестуре // В.Гнатюк. Етнографічні матеріали з Угорскей Руси. - Т.V. - С. 234-281.
- ²³ *Гнатюк В.* Руски населеня у Бачки... - С. 250-267.